УДК 336.225.3(477)

В. М. ВАСИЛЕНКО,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника факультету з підготовки працівників органів внутрішніх справ навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Харківського національного університету внутрішніх справ

МИТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА СТРУКТУРА

Розглянуто категорію «митні правовідносини». Сформульовано поняття митних правовідносин в Україні. Визначено характерні ознаки та специфіку структури митних правовідносин в Україні. Наголошено, що митні правовідносини мають цілий ряд рис і ознак, які відображають їх природу, характер, склад та зміст і завдяки яким вони виступають самостійним різновидом правових відносин.

Ключові слова: *митні правовідносини, суб'єкти митних правовідносин, митне законодавство, поняття, ознака, структура.*

Зі становленням України як суверенної, незалежної, демократичної, правової держави особливого значення набуло забезпечення її економічної самостійності, невід'ємним елементом якої виступають митні правовідносини. Характерно, що формування митних правовідносин в Україні стало одним із пріоритетних напрямків українського державотворення, адже регулювання зовнішньоторговельної діяльності в нашій державі засновано на принципах і напрямах митної політики. Тому розробка основ митної політики і механізму здійснення митних правовідносин, у свою чергу, вимагає відповідних наукових пошуків. Таким чином, необхідність розуміння сутності та природи митних правовідносин, які виникають у процесі формування та регулювання митної справи в Україні, вироблення шляхів удосконалення національного законодавства у цій сфері обумовлює потребу у визначенні поняття, ознак та структури митних правовідносин в Україні.

Проблематиці правовідносин у теорії права та адміністративно-правовій науці присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: В. Б. Авер'янова, С. С. Алєксєєва, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, С. В. Ківалова, В. К. Колпакова, О. П. Коренєва, Н. І. Матузова та ін. Митні правовідносини буди предметом досліджень Ю. М. Дьоміна, В. Я. Настюка, Ю. В. Оніщика, М. М. Рассолова, І. О. Федотова, Р. Б. Шишки, М. Г. Шульги, О. Х. Юлдашева та ін. Однак, незважаючи на широкий спектр наукових пошуків у цій сфері, питання визначення поняття, ознак та структури митних правовідносин в Україні й досі залишаються актуальними. Тому визначення поняття митних правовідно-

© Василенко В. М., 2013

син в Україні, окреслення їх ознак та структури має важливе значення як для науки митного права, так і практичного застосування митного законодавства.

Метою цього дослідження є формулювання поняття митних правовідносин в України та визначення характерних ознак і специфіки структури митних правовідносин в Україні.

В юридичній літературі поняття «митні правовідносини» трактується по-різному, адже кожен із науковців підкреслює ті чи інші їх особливості, які, на його думку, й складають основу визначення цього поняття. Так, В. Я. Настюк митні правовідносини розглядає як різновид суспільних відносин, які за своєю формою є індивідуально визначеними зв'язками управомочених і зобов'язальних осіб, а за безпосереднім змістом є взаємодією осіб, які реалізують свої суб'єктивні права й виконують покладені на них юридичні обов'язки на підставі норм митного права [1]. На думку М. М. Рассолова та Н. Д. Еріашвілі, митні правовідносини – це відносини з приводу правового регулювання митного оформлення товарів і транспортних засобів, справляння митних платежів, митного і валютного контролю тощо [2, с. 17]. Б. М. Габрічідзе вважає, що митні правовідносини – це суспільні відносини, що становлять відповідний блок, елемент, частину митної справи, які входять до його структури і врегульовані митноправовими нормами [3, с. 35]. Ю. В. Оніщик під митними правовідносинами розуміє врегульовані нормами різної галузевої належності суспільні відносини, засновані на принципах владності і підпорядкування, що виникають за участю митних органів у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України [4, с. 145].

Усі вищевказані наукові положення в тій чи іншій мірі розкривають зміст митних правовідносин. Адже будь-які суспільні відносини, що зазнають впливу правових норм, набувають значення правових відносин і стають головним засобом виконання та втілення в життя вимог юридичних приписів. Митні правовідносини не є виключенням, адже митне законодавство України є необхідною передумовою виникнення їх правової форми. Тому поза правом вони існувати не можуть, оскільки за своїм цільовим призначенням спрямовані на регулювання суспільних відносин, які складаються у процесі або з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

У той же час слід відзначити, що митні правовідносини регулюються не тільки нормами митного права, але й нормами інших галузей права, наприклад, адміністративного, фінансового, цивільного тощо, що обумовлює комплексний підхід до їх правового регулювання. Крім того, митним правовідносинам як різновиду публічних властиві характерні риси останніх. По-перше, у публічних правовідносинах суб'єкт прийняття обов'язкових рішень не пов'язаний згодою сторони, якій вони адресовані, і, як правило, вони виникають усупереч бажанню іншої сторони. По-друге, суб'єкти публічного права жорстко пов'язані законами. У публічних правовідносинах діє принцип «можна тільки те, що дозволено» і встановлюється вичерпний перелік повноважень. По-третє, для публічних правовідносин характерним є позитивне зобов'язання, що передбачає покладення на суб'єктів публічного права обов'язку діяти у певному напрямі для досягнення визначеної мети. І, по-четверте, публічні правовідносини часто регулюються нормами-заборонами, якими окреслюється сфера неправомірної поведінки, застерігаючи суб'єктів від неї [5, с. 39–40].

Отже, за своїм змістом митні правовідносини мають публічно-правовий характер. У той же час за своєю функціональністю вони є регулятивними та охоронними, а за галузевою приналежністю вважаються адміністративно-правовими. Таким чином, можна стверджувати, що характерними ознаками митних правовідносин є: нормативність; публічно-правовий характер; наявність спеціального суб'єкта митних правовідносин; охоронний характер правовідносин.

Нормативність означає, що підставою для виникнення, зміни та припинення митних правовідносин є юридичний акт (нормативний акт, що видається уповноваженими державними органами в галузі митної справи). Наприклад, переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України врегульовано постановою правління Національного банку України від 27 травня 2008 р. № 148 «Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України» [6].

Публічно-правовий характер передбачає, з одного боку, безпосередній зв'язок суб'єктів митних правовідносин щодо здійснення заходів, спрямованих на переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, з іншого – наявність правової складової (норм права, приписів митних органів), яка

регулює митні правовідносини та встановлює взаємні права та обов'язки всіх учасників цих відносин.

Спеціальний суб'єкт митних правовідносин (митний орган) наділяється суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, взаємопов'язаними з іншими суб'єктами цих правовідносин. Відзначимо, що митна правосуб'єктність відображає здатність особи бути учасником правовідносин у митній сфері. Митні органи як органи виконавчої влади наділені активною правосуб'єктністю, чиї державно-владні повноваження закріплені у відповідних нормативних правових актах. Інші ж учасники митних правовідносин (юридичні та фізичні особи) наділені пасивною правосуб'єктністю і є суб'єктами підпорядкування владним приписам митних органів.

Охоронний характер митних правовідносин полягає у застосуванні до порушників норм митного законодавства і законодавства України про державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності заходів державного примусу у вигляді притягнення до юридичної відповідальності.

Отже, митні правовідносини характеризуються як нормативні, публічно-правові, імперативні правовідносини, які мають спеціального суб'єкта і охороняються від правопорушень засобами державного примусу. Митні правовідносини в Україні регулюються нормами різних галузей права, але за своєю сутністю є однорідними, оскільки безпосередньо пов'язані з процесом переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Розглядаючи будь-які правовідносини, необхідно звернути увагу на їх склад. Склад будь-якого виду правовідносин відрізняється специфікою з огляду на те, що специфічні «суб'єкти (учасники відносин), об'єкт (те, з приводу чого виникли відносини) і зміст, у якому розрізняються фактична (поведінка суб'єктів) і юридична (суб'єктивні права й обов'язки) сторони» [7]. Отже, митні правовідносини, як і всі інші відносини, мають свою структуру: об'єкт, суб'єкти і зміст.

Об'єкт митних правовідносин складають організаційні заходи щодо митного оформлення, переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, а також заходи, спрямовані на організацію та здійснення митного контролю. До об'єкта митних правовідносин відносять також товари (будь-яке рухоме майно (в тому числі валютні цінності, культурні цінності), електрична, теплова та інші види енергії, а також транспортні засоби, за винятком транспортних засобів, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України) і транспортні засоби (будь-які засоби авіаційного, водного, залізничного, автомобільного транспорту, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України) [8]. Проте, на нашу думку, товари і транспортні засоби не можуть бути об'єктом, адже вони становлять предмет митних правовідносин.

Суб'єктами митних правовідносин з одного боку виступають митні органи, а з іншого – фізичні і юридичні особи, що перетинають митний кордон і переміщують через нього товари, предмети і транспортні засоби.

Митні органи є частиною системи державного управління, до того ж вони мають специфічні риси і особливості, зумовлені завданнями і функціями, які вони виконують. Митні органи здійснюють виконавчу і розпорядницьку діяльність у сфері митної справи, використовуючи різноманітні форми і методи, та реалізують свої повноваження в організації: переміщення через митний кордон товарів та транспортних засобів; митного оформлення і контролю; нарахування і справляння податків та зборів тощо [9].

Фізичні і юридичні особи, що перетинають митний кордон і переміщують через нього товари, предмети і транспортні засоби, поділяються на загальні та спеціальні суб'єкти. До спеціальних суб'єктів відносяться ті, які мають дипломатичний імунітет і не підлягають повному митному контролю.

Слід зазначити, що природа митних правовідносин обумовлена методом їх регулювання – імперативним методом, за яким одна сторона (фізичні і юридичні особи, що перетинають митний кордон і переміщують через нього товари, предмети і транспортні засоби) підпорядковується іншій (митним органам). Все це обумовлює нерівність сторін цих правовідносин. Тому більшість митних правовідносин, як відзначає Ю. В. Оніщик, має імперативний характер. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зобов'язані виконувати владні приписи, що містяться в нормативно-правових актах, встановлених органами державної влади. У той же час є частина відносин, яка будуються на диспозитивному методі правового регулювання. Наприклад, це окремі аспекти взаємовідносин учасників зовнішньоекономічної діяльності з особами, що здійснюють діяльність

у галузі митної справи (відносини митного брокера з особою, що переміщує товар, або відносини власника товару з митним перевізником), більшість з них регулюється цивільним правом (договір надання послуг з митного декларування, договір перевезення товарів тощо) [4, с. 145].

Зміст митних правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх суб'єктів. Суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки, яка гарантується державою, а юридичні обов'язки – вид і міра зобов'язаної поведінки суб'єкта митних правовідносин. Ці обов'язки, як правило, детально встановлені нормами митного законодавства.

Крім того, суб'єктивне право характеризується єдністю трьох елементів: 1) вид та міра дозволеної поведінки носія цього права, у рамках яких сам носій реалізує своє право; 2) право вимагати від інших осіб такої їх поведінки, яка забезпечує досягнення мети вступу у ці правовідносини; 3) право вимагати застосування державою у особі її уповноважених органів примусу до носія зустрічного юридичного обов'язку.

Слід зазначити, що в літературі вказується чотирьохланкова структура митних правовідносин. Четвертим елементом указується сама норма права. Якщо ж бути послідовним, то до структури митних правовідносин варто віднести і юридичні факти як підставу їх виникнення (п'ятиланкова теорія правовідносин) [10, с. 57]. Отже, можна стверджувати, що структуру митних правовідносин складають: об'єкт, суб'єкти, зміст, норми права та юридичні факти.

Отже, зробимо висновок, що митні правовідносини в Україні – це врегульовані нормами різних галузей права суспільні відносини, які мають нормативний, публічно-правовий та імперативний характер, виникають за участю митних органів з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України у процесі організації заходів щодо митного оформлення, а також під час здійснення митного контролю.

Митні правовідносини є досить різноманітними за своїм суб'єктним складом, об'єктами та підставами виникнення, у зв'язку з чим їх прийнято виділяти у окремий, відносно самостійний вид правових відносин. Вони переважають у сфері регулювання зовнішньоекономічних зв'язків та займають провідне місце серед інших засобів формування митної політики держави.

Список використаних джерел

1. Настюк В. Я. Поняття і сутність митних правовідносин / В. Я. Настюк // Проблеми законності. – 2006. – № 80. – С. 93–99.

2. Таможенное право : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 02.11.00 «Юриспруденция» / под ред. М. М. Рассолова, Н. Д. Эриашвили. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 391 с.

3. Габричидзе Б. Н. Российское таможенное право : учеб. для вузов / Б. Н. Габричидзе. – М. : Норма, 2001. – 448 с.

4. Оніщик Ю. В. Митні правовідносини: поняття, ознаки, види / Ю. В. Оніщик // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 1 (56). – С. 142–147.

5. Харитонова О. І. Поняття і ознаки публічних правовідносин / О. І. Харитонова // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 1. – С. 36–46.

6. Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України : постанова правління Національного банку України : від 27 трав. 2008 р., № 148 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 43. – Ст. 1430. Зі змінами та допов.

7. Федоровская М. Особенности таможенных правоотношений / М. Федоровская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.law-n-life.ru/arch/125/125-5.doc.

8. Панов І. О. Митні правовідносини як вид правових відносин [Електронний ресурс]. / І. О. Панов – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_2/PB-2/PB-2_2.pdf.

9. Шульга М. Г. Митне право України : навч. посіб. / М. Г. Шульга. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2005. – 100 с.

10. Шишка Р. Б. Митне право України : підручник / Шишка Р. Б. – К. : [Центр учбової л-ри]. 2008. – 320 с.

Надійшла до редколегії 05.11.2013

ВАСИЛЕНКО В. М. ТАМОЖЕННЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ В УКРАИНЕ: ПОНЯТИЕ, ПРИЗНАКИ И СТРУКТУРА

Рассмотрена категория «таможенные правоотношения». Сформулировано понятие таможенных правоотношений в Украине. Определены характерные признаки и специфика структуры таможенных правоотношений в Украине. Отмечено, что таможенные правоотношения имеют целый ряд черт и признаков, которые отражают их природу, характер, состав

и содержание и благодаря которым они выступают самостоятельной разновидностью правовых отношений.

Ключевые слова: *таможенные правоотношения, субъекты таможенных правоотношений, таможенное законодательство, понятие, признак, структура.*

VASYLENKO V. M. CUSTOMS LEGAL RELATIONS IN UKRAINE: THE CONCEPT, FEATURES AND STRUCTURE

In the article the category of « customs legal relations « are considered. The concept of customs legal relations in Ukraine are formulated. Characteristic features and specific patterns of customs legal relations in Ukraine are defined. The public law nature of content of customs legal relations are established. However, according to their functionality customs legal relations are regulatory and enforcement, and by sectoral affiliation customs legal relations are considered as administrative and legal.

Typical signs of custom relationships include: regulatory, public law nature, the existence of a special subject and protective nature. It is noted that customs legal relations in Ukraine are governed by different branches of the law, but by their nature are homogeneous. This is because customs legal relations directly related to the process of movement of goods and vehicles across the customs border of Ukraine. The structure of the customs legal relations are: object, subject, content, rule of law and the legal facts as the basis of their appearance.

It is established that the nature of customs legal relations caused by regulation. The regulation of customs legal relations is mandatory method by which one side (individuals and legal entities crossing the customs border and move through it goods, objects and vehicles) is subject to another (customs).

Customs legal relations in Ukraine identified as social relations regulated by rules of the various areas of law that are normative, public law and mandatory. Customs legal relations arise with the customs authorities on the movement of goods and vehicles across the customs border of Ukraine, in the organization of measures for customs clearance, and during the customs control. The customs legal relations are quite different in their subject composition, facilities and grounds of origin. Therefore customs legal relations allocated in a separate, relatively independent type relations. Customs legal relations predominate in the regulation of foreign economic relations and occupy a leading position among the other methods of forming the customs policy.

Keywords: *customs legal relations, customs legal relations entities, customs legislation, concept, feature, structure.*